

Arts escèniques

Pep Paré
Marta Porter
Jaume Radigales

PID_00194771

Material docent de la UOC

Pep Paré

Ha estat professor del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona i actualment és cap d'estudis de l'IES Jaume Callís de Vic. Ha publicat, entre d'altres, *L'escanyapobres* de Narcís Oller (2000), *Canigó: llegendes pirineiques del temps de la Reconquesta* de Jacint Verdaguer (2003) i *Antologia de poesia catalana* (2005).

Marta Porter

Ha treballat vint anys com a redactora a la secció de cultura del diari *Avui*. Ha fet crítica de dansa a l'*Avui*, a la revista *Hamlet* i a la revista *en moviment*. Ha estat cronista a la web del Festival de Peralada, directora de la revista *440 Clàssica* del grup En-derrock, i gestora de la companyia Ballet David Campos. Actualment és periodista *free-lance* i col·labora habitualment al diari *Ara* i a les revistes *Time Out*, *Revista Musical Catalana* i *Ópera Actual*. També escriu programes de mà per al Gran Teatre del Liceu, el Festival de Peralada, l'Orquestra Simfònica de Barcelona i Nacional de Catalunya (OBC), i la Banda Municipal de Barcelona.

Jaume Radigales

Professor titular de la Facultat de Comunicació Blanquerna de la Universitat Ramon Llull, on imparteix les assignatures Estètica i Música i Ficció. Exerceix la crítica musical a Catalunya Música i a *La Vanguardia*. Ha publicat diversos llibres i monografies sobre les relacions entre música, arts i cultura de masses, com ara *Sobre la música*, *Mozart a Barcelona*, *La música al cinema* o *De Plató a Lady Gaga*, entre d'altres.

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent han estat coordinats per la professora: Teresa Iribarren i Donadeu (2013)

Primera edició: febrer 2013

© Josep Paré Jiménez, Marta Porter Talens, Jaume Radigales Babí

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2013

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Eureka Media, SL

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Introducció

Les arts escèniques es distingeixen de la resta d'expressions artístiques, bàsicament, pel fet de ser actes de comunicació en viu, la centralitat dels quals rau en la interpretació de l'actor, el músic, el cantant o el ballarí –sense perdre de vista que els personatges també poden ser encarnats per titelles o marionetes, tant en el format tradicional dels espectacles infantils com, per exemple, en algunes de les espectaculars propostes escèniques de La Fura dels Baus, protagonitzades per marionetes de mides gegantines.

La funció dels intèrprets és vehicular un discurs expressiu mitjançant el cos, la veu o bé un o diversos instruments musicals –o la combinació d'aquests– que és reforçat, si convé, per múltiples elements de la posada en escena: disposició de l'escenari i del públic, vestuari, decorat, *atrezzo*, maquillatge, perruqueria, il·luminació i ús de tècniques i dispositius digitals, entre d'altres.

La vinculació del llenguatge corporal, vocal i instrumental amb d'altres disciplines artístiques i literàries –amb major predomini del text dramàtic– donen lloc a un ampli ventall de gèneres, que abracen des de propostes d'alta cultura fins a una enorme multiplicitat d'espectacles de factura popular, més lligades al que se sol anomenar *indústria de l'entreteniment*.

De tota l'àmplia gamma de modalitats escèniques que s'han representat des de principi del segle XX fins avui, en aquest material ens centrarem –per raons d'espai, sobretot– en tres disciplines: l'òpera, la dansa i el teatre contemporanis.

Estretament imbricades amb les pulsions de cada context geogràfic i històric, les arts escèniques són un aparador privilegiat de les grans transformacions tant socials com estètiques que ha experimentat el món contemporani, en les quals els creadors, a mesura que s'han anat desencotillant dels dictats de les preceptives clàssiques i acadèmiques, han plasmat, igualment, la seva subjectivitat. I ho han fet amb major o menor grau de llibertat. Els més inquietos s'han aventurat a dur a terme experimentacions formals, abordar continguts inèdits i vehicular nous missatges, sovint transgressors i compromesos amb la societat, de manera que llur obra ha esdevingut un veritable revulsiu socio-cultural. Ningú no pot negar que figures com Jarry, Nijinsky, Strauss, Brecht, Graham, Beckett, Britten, Cunningham i Bausch han estat uns agents de canvi quant a la (re)presentació dels homes i les dones del segle XX –també en la seva dimensió corporal, no ho perdem de vista.

Els textos teatrals, els llibrets i les partitures operístiques i les coreografies presenten no només un interès artístic de primer ordre des del punt de vista estètic, sinó que també són una privilegiada via de coneixement de les inquietuds

tuds, els imaginaris, els gustos i les idees tant de col·lectius com de personalitats singulars en moments històrics i contextos geogràfics distints. Així doncs, aprofundir en la interpretació d'aquestes peces artístiques, per bé que són pura ficció i que sovint prioritzen l'aspecte lúdic per tal de plaure la platea, ens permet també comprendre millor les dones i els homes contemporanis.

D'aquestes obres, cal subratllar-ho, no només ens n'interessa la dimensió textual –llegiu, si voleu, *argumental*– sinó també la seva posada en escena: en cap cas podem perdre de vista que les representacions són concebudes com un acte de comunicació sincrònica que acara el públic amb un o diversos intèrprets, en els quals cada director o dramaturg hi imprimeix una particular interpretació, que és en ella mateixa significativa i, per tant, igualment interessant.

La naturalesa eminentment efímera de l'espectacle teatral, operístic o de dansa (només se'n pot gaudir estrictament en el lloc i en el moment de la representació) va quedar resolta –tot i que només en part, i de manera progressiva– gràcies a la invenció del cinema. La filmació per a la gran pantalla –i també, tot i que en menor grau, per a la televisió– ha permès “embalsamar” algunes representacions (el corpus d'enregistraments és, malauradament, molt reduït quant a les obres més antigues), que són testimonis impagables d'aquesta cultura “viva” del món contemporani, i que la indústria audiovisual ha permès fer arribar al gran públic. Molts decennis més tard, Internet n'ha propiciat una difusió molt més àmplia (a mesura que el venciment del *copyright* ho ha permès), que poc a poc ha anat posant a l'abast dels internautes un patrimoni valuósíssim. Així doncs, gràcies a la Xarxa, avui podem fer-nos una idea de com va ser l'experiència estètica que van viure els espectadors d'*Appalachian Spring* de Martha Graham o de *Les noces de Fígaro* mozartianes en el ja clàssic muntatge de Giorgio Strehler, per exemple.

Per tal d'obtenir una visió panoràmica de la trajectòria que han viscut l'òpera, la dansa i el teatre contemporanis, en les pàgines següents us oferim una síntesi cronològica sobre l'evolució que han experimentat els tres grans gèneres en el decurs del període que abraça des de final del segle XIX (en el cas del teatre, el punt de partida encara és més reculat) fins als nostres dies. S'hi fa una relació de les figures, les obres, les escoles, els moviments i les innovacions escèniques més destacats que, en cap cas, pretén ser exhaustiva. També s'hi contemplen fenòmens que els han afectat enormement, com ara les avantguardes històriques, les dues guerres mundials, les relacions que mantenen amb el cinema, i la progressiva incorporació de la tecnologia digital en els espectacles. Per bé que les interrelacions entre tots tres llenguatges escènics han estat cada vegada més estretes i fecundes, hem optat per oferir-ne una visió sumària de manera independent: així queda més clara l'especificitat de cadascun d'ells i donem continuïtat a les distintes tradicions d'estudis disciplinaris.

Inaugura el tríptic sobre arts escèniques el mòdul “Teatre contemporani, panoràmica a vol d'ocell”, realitzat per Pep Paré. L'estudi s'inicia explicant els grans canvis que viu l'escena a partir de mitjan segle XIX: l'objectiu és explicar els

precedents d'algunes de les aportacions més destacades en l'àmbit dramàtic de principi del segle XX a Europa. Tot seguit, Paré brinda una relació dels principals autors i corrents que han vist els escenaris no només europeus, sinó també nord-americans, tot al llarg del segle passat. Més enllà de determinar la singularitat de dramaturgs, directors i actors de primer ordre que són abordats en una nòmina sumària, Paré també explica els avenços que han experimentat les concepcions escèniques i actorals.

En el segon mòdul, "L'espectacle operístic", Jaume Radigales comença determinant la naturalesa de l'òpera, el gènere que casa el discurs musical amb el poètic, i subratlla la importància de la posada en escena i la seva recepció per part del públic, que sol tenir respostes ben diferents davant de les propostes més arriscades i innovadores. Radigales analitza molt breument la producció dels compositors contemporanis més rellevants, amb comentaris tant sobre la partitura com sobre el llibret, i focalitza l'atenció en la importància de la veu i del factor sexual en el gènere operístic, que ha fet forat a mesura que ha anat avançant el segle. En darrer terme aborda el fenomen, tan interessant, de l'èxit de l'òpera audiovisualitzada, que permet fer arribar els espectacles a un públic molt nombrós i transnacional.

Marta Porter, en el mòdul "La dansa contemporània", ofereix una visió molt sistematitzada dels principals corrents coreogràfics que abasta des de les noves idees sobre el llenguatge corporal formulades per Delsarte i Dalcroze, a principi de segle XX, fins a les propostes que brinden les companyies més capdavanteres de l'escena actual tant europea com nord-americana. Porter articula el seu estudi a partir de la catalogació de les grans coreografies i ballarins, apunta el vincle que han tingut els creadors amb els músics, i explica com els diferents coreògrafs han concebut el treball i l'expressivitat corporal. Al seu torn, també defineix quins han estat els grans trets definidors de diferents escoles a països com ara Rússia, Alemanya, els Estats Units, Bèlgica, Suècia, els Països Baixos i el Canadà, i també l'aportació de grans companyies. En darrer terme, focalitza l'atenció en propostes com ara la no-dansa i la videodansa.

Suggerim que la lectura d'aquests mòduls es complementi amb el visionament d'espectacles enregistrats, o bé que estiguin disponibles en diferents suports videogràfics, o bé que es trobin a Internet. No cal dir que, en el cas d'aquelles obres de les quals és possible visionar l'enregistrament, la seva comprensió és extraordinàriament més profunda, i ens permet tenir una experiència mínimament semblant a la que van viure els espectadors en el moment de la representació –quelcom que la tecnologia digital avui ens permet, ni que sigui, com a fórmula vicària. És, doncs, recomanable, compaginar la lectura dels mòduls amb la realització d'un exercici d'arqueologia escenogràfica que la Xarxa ens convida a fer.

Objectius

Aquest material vol ser una síntesi del que han estat, l'òpera, la dansa i el teatre contemporanis, els llenguatges escènics que han tingut un paper més remarcable en l'art europeu i nord-americà en el decurs dels segles XX i XXI. Concretament, els objectius d'aquest material són els següents:

1. Proporcionar una visió diacrònica i complementària l'òpera, la dansa i el teatre contemporanis.
2. Informar sobre els principals creadors, actors, directors, intèrprets i teòrics de cadascuna de les tres disciplines –sense ànim d'exhaustivitat.
3. Exposar els principals corrents estètics i la seva relació amb el context històric en què neixen.
4. Assenyalar la centralitat del cos en les arts escèniques.
5. Establir la relació que els creadors mantenen amb la tradició de cadascuna de les disciplines.
6. Brindar elements contextuals i interdisciplinaris que permetin fer l'exègesi de les obres d'una manera més aprofundida i gratificant.
7. Proporcionar fonaments teòrics i utilitat tècnica per entendre la singularitat de cada llenguatge escènic
8. Posar èmfasi en les fecundes relacions interartístiques que les creacions mantenen amb peces d'altres disciplines.
9. Assenyalar com les diferents arts escèniques han anat incorporant les noves tecnologies –en els darrers decennis, la tecnologia digital.
10. Apuntar la relació que les arts escèniques han mantingut amb el cinema.

Continguts

Mòdul 1

Teatre contemporani, panoràmica a vol d'ocell

Pep Paré

1. Els primers indicis del canvi de concepte teatral. Un camí per a una revolució
2. El calaix de sastre de les avantguardes. Els distanciaments i les crueltats
3. El teatre després de l'obra magna de la guerra
4. El nou teatre. L'art contemporani

Mòdul 2

L'espectacle operístic

Jaume Radigales

1. Introducció
2. Des de, i cap a, l'obra d'art total²
3. L'heterogeneïtat
4. Canvis de paradigma: veu i sexualitat
5. L'audiovisualització del fet operístic
6. Notes

Mòdul 3

La dansa contemporània

Marta Porter

1. 1900-1930: Els pioners i el trencament amb el ballet clàssic
2. 1930-1950: La segona generació de l'expressionisme alemany i la Modern Dance
3. 1950-1980: el neoclassicisme, la Postmodern Dance i la dansa teatre
4. De 1980 fins avui: l'esclat de la diversitat. Un món sense límits

Bibliografia

Abad Carlés, Ana (2010). *Historia del ballet y de la danza moderna*. Madrid: Alianza.

Batlle, C., F. Foguet i E. Gallén (coord.) (2003). *La representació teatral*. Barcelona: UOC.

Boisseau, R. (2006). *Panorama de la danse contemporaine*. París: Les Éditions Textuel.

Castanède, Marie-France (2003). *El espíritu de la ópera*. Barcelona: Paidós.

Fernández Guerra, Jorge (2009). *Cuestiones de ópera contemporánea. Cuestiones de supervivencia*. Madrid: Preliminares-Ensayo.

Jaffré, Olympe (2007). *Danse et nouvelles technologies: enjeux d'une rencontre*. Paris: L'Harmattan.

Leibowitz, René (1990). *Historia de la ópera*. Madrid: Taurus.

Loupe, Laurence (2011). *Poética de la danza contemporánea*. Salamanca: Ediciones de la Universidad de Salamanca.

Macias Osorno, Zulai (2009). *El poder silencioso de la experiencia corporal en la danza contemporánea*. Bilbao: Artezblai.

Markessinis, Artemis (1995). *Historia de la danza desde sus orígenes*. Madrid: Esteban Sanz Martínez, Editorial.

Oliva, C.; Torres Monreal, F. (1997). *Historia básica del Arte Escénico*. Madrid: Cátedra.

Pandolfi, Vito (1989). *Història del teatre* (vol. II). Barcelona: Diputació de Barcelona-Institut del Teatre.

Ross, Alex (2009). *El ruido eterno. Escuchar al siglo XX a través de su música*. Barcelona: Seix Barral.